

BÚCSÚZÓ NEMZEDÉK TÜKRE

Ma, az emlékiratok áramlásában, különösen éles figyelmeztető ez a vörös könyv, a *Sors és jelkép* új kiadása. Nemcsak azért, mert „egy erdélyi utazás regénye ezerkilencszáznegyvenháromban tizenkét fejezetben elbeszélve“, méghozzá egy kommunista értelmiségi lényegig ható látomásrajzában, hanem azért is, mert magának a regénynek is regényes története lett, s Méliusz József három évtizeddel a megírás után őszinte kimondással fölébe tud emelkedni ennek a pótreghénynek. Ezzel már meg is mondtam, hogy az 1946-ban feltűnt és 1949-ben eltűnt könyv újramegjelentetését így együtt érzem és tudom teljesnek. Minden mai emlékirat hidat ver a régi tények s a mai nemzedék bontakozó fantáziavilága közé, itt azonban olyan esetről van szó, amikor egy lehanyatló nemzedék egész képzeletállománya kerekedik fel a múltból, s nem is dokumentumszerűen, hanem új s újabb feszültségekkel telítve, nagyon is élő válaszként robban nyitva maradt kérdések közé.

Engedtessek meg, hogy szokásom szerint (maga a szerző is ebben a szerepemben emleget) a politikum felől közeledjem a kettős műhöz, bevilágítva az eredeti s a mai kiegészítések közügyi konkordanciáiba. A könyv eredendő jelentőségére az döbben rá, aki akár saját magától, akár a kapott utólagos jelzések nyomán tudomásul veszi Méliusz József politikai és világnézeti alapállását. Így ez még sablon, de miről is van szó? A kommunistaság eredeti emberségéről, arról a teljes humánumról, amelyhez viszonyítva osztály, mozgalom és harc is csak eszköz, de egyetemességében kivétel nélkül minden jóra való szándék találkozhat. A református teológia elvont humánumból a vörös Wedding munkásharcosaiig eljutó fiatal író, akinek költői pályája is a helikonizmus szép emberségétől a Korunk-munkatárs bal-avantgardizmusáig ível, a legsötétebb éjszakában, gyilkos háború és szorongató terror idején indul el a bécsi diktátummal kettészakított Erdély déli térfelén, hogy egy letűnt magyar és egy üldözött világirodalom diogenészi lámpásával társakat keressen Enyeden és Szebenben és Brassóban, rávilágítva mindazokra, akik írói gondjukban akkor és ott egy meghurcolt nemzetiség-töredékért s annak magatartásán át valójában mindenkiért, az egészért, a dolgok megváltoztathatóságáért felelősek. Elfogultság és kicsinyesség rejtőzött azokban az elemekben, akik miatt az író arra kényszerül, hogy utólag fedje fel pártos megbízatását, azt a küldetést, melyről illegális fórumoknak kellett útja végeztével beszámolnia... Hiszen az író sikere éppen az volt, hogy aki akkor szóba állt vele, akit meglátogatott és akivel vitába szállt, jól tudta, kivel beszél, s meg is nyílt előtte.

Költő azon a tájon nem járt még nagyobb küldetésben: az egyszer már felgyűlt, a párt népfront-sikerének betudható Vásárhelyi Találkozó után öt esztendővel kellett új összefogásra bírni a hitleri csapásra széthullt erőket, új antifasiszta ellenállásra felzárkóztatni mindazokat, akik a nacionalizmusokkal szembeszállva teljes nemzeti egyen-

jogúságra s alkotó nemzetköziségre törekedtek, egyszer már megkiáltva a helyes megoldást, amikor a háború kitérése előtt munkások, parasz-
tok és értelmiségiek szövetségében hirdették meg a nemzetiségi élet-
keret és öntudat emberi tartalmát. Méliusz József utólag maga is le-
szögezi, hogy könyvének „még a Népfront nem dogmatikus és már a
közvetlen háború utáni két esztendő össznemzeti konvulzív, de szintén
nem dogmatikus forradalmi összefoglaló és összekapcsoló szelleme hatá-
rozza meg szemléletét“. Írói alkotásában is, politikai szerepében is tel-
jes személyiségével, egyéni voltának eredetiségével állt helyt a szerző,
de nem lezárulva, önösen, hanem teljes odaadással a maga kora ifjú
író-nemzedékének reális eszményei és tervei iránt, hűen ahhoz a nem-
zetiségű humánumhoz, mely adott időben valóban tömöríteni tudott min-
den haladó szándékot, s kétségtelenül a leveretés éveiben is izzó szénét
rejtegette a hamu alatt. A felszabadulást követő plebejus-demokratikus
fordulatról — a népi demokrácia szakaszáról — szólva (amikor is a
kötet eredetileg megjelent), Méliusz ezer okkal a MADOSZ előkészítő
jelentőségére utal, s klasszikus tömörséggel fogalmazza meg azt a szel-
lemi vértezetet, melyben Erdély három városába útnak indulhatott:
„Nemzeti-forradalmi szervezetünk ilyképp egészítette ki népi-nemzeti
radikális tartalommal az osztályharc tényeire támaszkodó proletárfor-
radalmi tendenciát és agitációt. A Korunk is a kettő intellektuális szín-
tézisét teremtette meg, így lehetett magyar, romániai és internaciona-
lista, s érkezhettek el a népfront idején fejlődése minőségi csúcsára az
antifaszizmus szintetizálásában. Ez... a Sors és jelkép valóság-kana-
vásza.“

Nos, Méliuszt, s nemcsak őt, hanem mindnyájunkat, akik a Vásár-
helyi Találkozót létrehoztuk, és szétválva is a germán hódító politika-
val és saját uralkodó rendszereink fasizmusával szembefordultunk, majd
új összefogásban mint Magyar Népi Szövetség tömegeink feltörekvését,
a román demokratákkal való szövetséget és a szocialista állam meg-
alapozását szolgáltuk, igazában csak az értette meg a pártban, aki a
népfrontiságot őszintén vállalta, és az államépítésben is hú maradt akár
az össznépiség, akár a teljes egyenlőségen alapuló együttélés lenini sza-
bályaihoz.

Igen ám, de Méliusz József író, entellektüel, méghozzá polgári szár-
mazású. S hogy mindeme minőségében elvtárs, ezért rendes körülmé-
nyek és komoly emberek közt mindig elismerés, a szolidaritásnak külön
kötelessége is jár. Csak józan helyzetismeret kell ahhoz, hogy ezt az elv-
társat a maga alakzatában kell bevetni a tűzvonalba, a maga képességei
szerint értékelve teljesítményeit. A politikai népfrontiság írói szinten,
az irodalom síkjára vetítve, Méliusz gondolkodásában reálisan adva van.
Amikor az enyedi könyvtárban egy rejtett fiókból előkerül Illyés Gyula
lapja, a *Magyar Csillag*, utazó humanistánk felfigyel a hasonló sorsban
szabad szellemi erőkoncentrációt kereső író-szomszédságra, marxisták,
népiek és liberálisok találkozására a szellemi honvédelem németellenes
frontján, majd Brassóban is visszatér a helyes és korszerű közügyi kap-
csolás: Déry Tibort idézve szól itt az író erről „az egymást kiegészítő
virulenciáról“, s nem vonja kétségbe, hogy „ha megvalósul a munkás,
a paraszti kötésű szellemiség és a baloldali liberalizmus értelmiségének
összefogása..., talán sok minden másként történhetett volna a magyar

szellemi életben“. Hát ez érvényes a visszatekintő irodalomtörténetben és az élő irodalompolitikában ma is, mert az irodalmi „vonulatok“ — ez Méliusz kedves szava — áttételeikben is idáig eredeztethetők. A szerző ágostoni konfesszióig menő őszintesége előtt bennünk sem maradhat semmi sem rejtve, rákérdezhetünk tehát: nem gondolja-e Méliusz (a mi régi Nelónk és Jóskánk), hogy ugyanezért a hagyományos írói szintézisért állottunk ki, ám sohasem vele szemben, valahányszor a népiek kiátkozása helyett vállaltuk velük a régi és új szövetséget? Íme, ebben a Méliusz-kötetben a helyén volt s ma újra a helyére talált Veres Péter vagy Tamási Áron képe, ott van Illyés Gyula, s az öreg Kós Károly is többszörös menlevelet kap mai szocialista státusaig. Sőt! Méliusz nyíltan vállalja azt, amit valamikor vádként állítottak vele szembe, ha ugyan nem ő is mással szembe: hogy a marxisták és a radikális népiek „más“ történelemtudatára hivatkozva a maga írói felfogását is e kettős szemléletből, az egymással minden régi elfogultság és illúzió ellen szövetkező írói táborok mindkettőjéből származtassa.

Még hozzátehetjük: a barna- és zöldingesek korának pokolkörét járva, Méliusz József nemcsak a sorstársakhoz jut közel, őszinte párbeszédben Kacsó Sándorral és Vita Zsigmonddal, Szemlére Ferencsel és Abafáy Gusztávvval, hanem útítársai fel-felidézett humánium-örökségükkel a helikonisták is, legyen az a pályaindulásakor szerepet játszó Kuncz Aladár, a remeteségbe szorult Olosz Lajos, vagy akár a szép hűvösségében el nem fogadott (vagy félreértett) Áprily Lajos. Akkor tehát az irodalmi körkép teljes volt, s ha közbeeső szükítések magát a szerzőt is megviselték, s kilendítették önvalóságából (megdöbbenő katartikus jelzés erről „egy nem épületes dokumentum“ — az 1959-es flagelláns-előszó — közzététele), annál nyugodtabban hivatkozhatunk most arra, hogy a *Sors és jelkép* érzelmes utazójában egy ma annyira szükségelt s egyre határozottabban kibontakozó irodalmi teljesség úttörőjét tisztelheti minden olvasó.

Van-e nyílóbb Erdély-szerелеm, mint ezé az új Kazinczyé, akit a világháborús idegenvilág szorongásai közt Dózsa és Varga Katalin, Apáczai és Ady, Bethlen Gábor és Horea kísér az útján, kegyhelyek titkát, eltemetett és új lehetőségek nyitját sejtetve számára románok és magyarok egymásrautaltságában. Való igaz, a mítoszok aranylása helyébe itt a történelmi elkötelezettségek reáliái, a jövőt sürgető hagyományok lépnek, de nem kevésbé izzó a „vallani és vállalni“ lelki kényszere. Egyszer már ezt is alaposabban tisztázni kell: mi, Méliusz és társai, az ifjú realisták, a szociográfus nemzedék, a Korunk-csoport demitizáltuk ugyan a transzvilvanizmust, de nem deheroizáltunk semmit sem a múltból, ami itt emberségért küzdött, mert mi is hősoket hívtunk, és magunk is hősoek akartunk itt lenni. Éppen ez kapcsolja Méliusz Józsefet román barátaihoz: Geo Bogza is, Mihai Beniuc is ugyanilyen ragaszkodással szereti a véresen kettéosztott s közös szabadságra váró Erdélyt, s e táj feltámadása a könyv megjelenésekor már közös program, a demokratikussá vált Románia dinamikus valósága. Az is igaz, hogy a megpróbáltatásokon az íróval együtt újra meg újra átsegített az ugyancsak jól megfogalmazott „nemzetiségi realizmus“, s ma szocialista közvéleményunktől mi sem áll már távolabb, mint a szülőföld okatlan megtagadása az ország-egészbe való harmonikus beilleszkedés helyett.

Felfedező útján az író „szent helyekhez illő“ hangulatban áll meg az enyedi skóla árkádjai alatt, s arra gondol: „Erdély regényét e körül a jelkép körül, a Kollégium körül kellene felépíteni a Ráció háromszáz éves etáji történetéből.“ Válaszul felzeng az udvarról a Kodály-kórus, s az író az eljövendő szabadság örömét hallja ki a gyermekek hangjából. Ez az erdélyiség közös harci készülődés minden anyanyelv-megvonás, nemzeti uszítás, idegen megszállás ellen, az antifasizmus reális jelképrendszere, románok és magyarok egymásratalálása az embertelenség minden formája ellen. Ugyanúgy, mint nálunk, az északi térfelen, ahol ekkor szerkesztjük Józsa Bélával és Kovács Katona Jenővel a *48-as Erdély* történelmi zsebkönyvét (a közös barát, Petru Groza visz majd el egy példányt Temesvárra). Kívánhatok-e fiataljainknak különböző orvosságot az elidegenedés bárminő formája ellen, mint ezt a könyvet olvasmányul?

A politikum általános igazát természetesen kiemeli, színezi, hitelesíti az egyedi karolás. Erdélybe olyan városból indulunk a szerzővel, ahol már „szétrongyolódott“ az anyanyelv, ahol akkoriban inkább cseléd a magyar szegénynép: a bánági szórványból. Így aztán érhetőbb a kazinczys rácsodálkozás Erdélyre s az adys Erdély-bizodalom, de ha nem Fráter György, Zrínyi és Martinovics apát fajtájából érkezne a magyar irodalomba Méliusz József, akkor is kitűnő montaigne-i esszé-fogásként hatna és válnék be a mikházi sértődés felidézése, a visszautasított kitudás egy hibás elmélet szerinti „mély-magyarságból“. Hasonló helyzetben (mert akadt) én Heltai Gáspárral meg Dávid Ferencel vágtam vissza. Helyénvaló volt ez a lázító banki sértődés is, Méliusz akaratlan ratalálása Reményik Sándor egykorú felkiáltására: Petrovics ítél! Szerencsére az ilyen — a regényben különben is csak poharazás közben elszólt — vérelemzés éppen úgy a régmúlté, mint az az előítélet is, mely a munkásmozgalmon belül disztigvált a genetikák között. Jóbarátaink kapnak tust a könyvben, s a munkásíróval szemben sem maradt magára Méliusz ébersége. Ott voltam történetesen a munkásszarmazás vitáján, amikor a munkásírot a népi író-társak téritették észre, s Illyés Gyula vitte a szót, no de ez is elmúlt, s érvényes mindaz a szép, amit az enyedi feljegyzés az anyanyelv varázsáról és Kacsó Sándor helytállásáról közöl, marad a poétikus Kacsó-levél, s együtt ujjongunk fel utazó követünkkel, amikor könyvek közt borongva Nagy István nevére bukkan, s Klárit idézi, a feledhetetlen asszonyt (neki és fiának ajánlott a könyv), aki vele volt a külvárosban, s akinek ott meg lehetett sügni a munkásíróról a lényegesen igazat: „A történelem haragja van az arcára írva...“ A fiatalok legfeljebb elálmélkodhatnak azon, hogy a legjobbak közt is vetődött olykor felhő-árny a közös gondolatra, a könyv irodalmi értékelése kapcsán azonban bizonyára nem érdektelen a korszerű Erdélyre-találás és magyarság-meghatározás viharos folyamata. „Az én magyarságom egy gondolaté, akár csak társadalmi meggyőződésem“ — vallja az író, s megint csak tudjuk: szocialista etikum öltözik itt a nemzetiségi és osztályharc vasába, a felelősség mi-magunkért és mindnyájunkért a közös földön.

E megduplázott mondandójú könyv visszaérkezése szellemi életünkbe fölerősíti mindazt, amiért egy író-nemzedék élt, s amit intellemtként is, tanulságként is maga után kíván hagyni utódainak.